

Travmatik Yas Yaşayan ve Yaşamayan Bireylerde Suçluluk: Psikodinamik Bakış Açısı

Mahsum AVCI¹

Gönderim Tarihi: 03.11.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Travmatik yas, bir bireyin sevdiği bir yakınına intihar, şiddet, istismar, trafik kazası ve afet gibi travmatik bir yaşantı sonrası kaybetmesiyle oluşan duygusal ve davranışsal bir tepkidir. Bu bağlamda bu çalışmanın iki amacı vardır; birincisi, travmatik yası olan ve olmayan bireylerde yaşanan suçluluğu anamnestik görüşme ve beier cümle tamamlama testi ile incelemek. İkincisi ise; çalışmadan elde edilen verileri psikodinamik yönden değerlendirmektir. Nitel desene dayalı olan bu araştırma olgu bilim (fenomenolojik) yaklaşıma dayanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırmalarda sık kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden kriter (ölçüt) örnekleme yöntemi kullanılmış ve travmatik yası olan ve olmayan toplam 20 genç yetişkinden oluşmaktadır. Çalışmada katılımcı grubundaki bireylere tek oturumda projektif test (Beier Cümle Tamamlama Testi) uygulandıktan sonra, bireylerin anamnezleri (yaşam öykülerinin derinlemesine incelemek için) alınarak nitel araştırma aşaması tamamlanmıştır. Diğer yandan katılımcıların travmatik yası olup olmadığını ölçmek için Travmatik Yas Ölçeği uygulanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu travmatik yası olanlar için, Sağ Kalanın Suçluluğu Teması ve Ayrılma Suçluluğu Teması ve yası olmayan bireyler için ise, İstirabın libidolaştırılması suçluluğu ve Zalimin Dışsallaştırılması Suçluluğu olmak üzere toplam dört adet alt tema belirlenmiştir. Elde edilen bulgularda travmatik yası olan bireylerin suçluluk duygularının gerçek ölümle açıklanırken, yası olmayan bireylerin suçluluk duyguları ise gerçek ölüm içermeyen yaşam deneyimleri sonucu oluştuğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Travmatik Yas, Suçluluk, Psikodinamik

Guilt in Individuals with and without Traumatic Grief: A Psychodynamic Perspective

Abstract

Traumatic grief is an emotional and behavioral reaction that occurs when an individual loses a loved one after a traumatic experience such as suicide, violence, abuse, traffic accident and disaster. In this context, this study has two aims; first, to examine the guilt experienced in individuals with and without traumatic grief by anamnestic interview and beier sentence completion test. The second is; the aim is to evaluate the data obtained from the study in terms of psychodynamics. This research, which is based on a qualitative design, is based on a phenomenological approach. In this study, criterion (criterion) sampling method, which is one of the frequently used purposeful sampling methods in qualitative research, was used and it consists of 20 young adults with and without traumatic bereavement. In the study, after the projective test (Beier Sentence Completion Test) was applied to the individuals in the participant group in a single session, the anamnesis of the individuals (for in-depth analysis of their life stories) was taken and the qualitative research phase was completed. On the other hand, the Traumatic Grief Scale was applied to measure whether the participants had traumatic grief. The data obtained from the participants were analyzed by thematic analysis method. As a result of the analysis, for those with traumatic grief, the Survivor's Guilt Theme and the Separation Guilt Theme, and for the non-bereaved individuals, the guilt of Libidoization of Suffering and the Externalization of the Persecutor were total. Four sub-themes were identified. According to the findings, it can be said that the feelings of guilt of

¹ Mahsum Avcı, Dr. Öğr. Üyesi, Psikoloji Bölümü, Bingöl Üniversitesi, Türkiye, mavci@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9264-8079

individuals with traumatic grief are explained by real death, while the feelings of guilt of individuals who do not grieve are the result of life experiences that do not include real death.

Keywords: Traumatic Grief, Guilt, Psychodynamic

Giriş

Herkesin yetiştirilme tarzında ve geçmişinde bilinçli ve bilinçsiz olarak günlük seçimlerini, algılarını ve davranışlarını etkileyen durumlar ve duygular yaşamaktadır. Psikodinamik de bu çeşitli deneyimlerin uzun vadeli etkilerini anlamak ve yorumlamak için geçmiş olayları ve birey üzerindeki etkilerini analiz etmekle ilgilenmektedir. Bu analiz süreci ruh sağlığı uzmanları, bireyin kendini anlaması, özellikle endişe verici olabilecek ve derinden etkilenmiş sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olacak uygun tedavi sağlayabilir. Özellikle gecikmiş veya bozulmuş duygusal sorunlarla mücadele edildiğinde fayda görülebilecek uygun ve özel tedaviyi sağlayan bir bakış açısıdır. İlk olarak Sigmund Freud'un çalışmalarıyla ortaya çıkan psikodinamik bakış açısı, bilinçaltı psikolojik süreçleri (örneğin, tam olarak farkında olunmayan fanteziler, arzu ve korkular) vurgular ve çocukluk deneyimlerinin ve gelişiminin sonraki davranışlarında, algılarında ve yetişkin kişiliğinin şekillenmesinde çok önemli rol oynadığı iddia edilmiştir. Bununla birlikte Freud, insan doğasının karanlık tarafına odaklandı ve bireyin eylemlerini belirleyen pek çok şeyin birey tarafından bilinmediğini ileri sürdü (Freud, 1905). Bu durum bilinçli dünyamızda olmayan her şey için bir hafıza veri bankası gibi çalışan bilinçaltısını ifade etmektedir. Bilinçaltında depolanan anıların zamanla bireyde suçluluk duygusu yarattığı da bilinmektedir.

Psikanalitik bir terim olarak, Jean Laplanche ve Jean-Bertrand Pontalis'e (1973) göre, "bilinçdışı suçluluk duygusu", bilinçdışında bir eylemin uyandırdığı bir duyguyu belirtmek için kullanıldığı ve aşırı durumlarda herhangi bir bilinçli suçluluk algısının tamamen bulunmadığı öznel fenomenlerde ifade edilen ego ve süperego arasındaki bilinçsiz bir ilişkiyi ima ettiği belirtilmektedir. Bilinçsiz suçluluk, pasif libidinal arzuların tatmininde en güçlü etkenlerden biridir. Bilinçsiz suçluluk duygusu bir "sinyal kaygısı" biçimi olarak işlev gördüğünden, öznenin isteklerine karşı savunmalar üretmesini bekleyebiliriz. Durumun gerçekten böyle olduğu ortaya çıkıyor ve gözlemlenen engellemeler, bazıları tarafından suçluluğun varlığını ilan eden bir "sinyal işlevini" temsil ediyor olarak görülen klinik tezahürleridir. Ancak bilinçdışı suçluluk duygusunun en önemli özelliği, aktif ve saldırgan libidinal amaçların neden olduğu suçluluğun aksine, pasif libidinal arzulara karşı savunmalar devreye sokmasıdır (Laplanche ve Bertrand, 1973). Freud'un patolojik yas hakkındaki makalesinde belirtildiği üzere bilinçsiz suçluluk, hastanın sevdiği birine karşı bilinçsiz bir öfke düşlemi geliştirdiği bu durum da bilinçdışı suçluluk duygusunu tetiklediği belirtilmektedir.

Yas, belirli ya da belirsiz bir kayba verilen ve birden çok duygusal bileşenden oluşan bir sendromdur. Yas kişinin kaybetmeye, ihanete, aynı süreç içinde sınırlarının yaşamının bir sonu oluşuna karşı daima savunmasız olduğunu kabullenmesi olarak tanımlanmıştır (Kogan, 2011). Bireyin kaybına karşı geliştirdiği bu tepkilerin kabullenmesinin getirdiği ruhsal acı, bazen kayıp yaşanan kişi için yas sürecinin içinden geçemez hale getirir ve ruhsal acı çoğunlukla çeşitli savunma düzenekleriyle savuşturulmaya çalışılmaktadır. Çünkü yitim bizim kontrol etme ve öngörme yanılısamıza sert bir darbe indirir ve ağır şekilde kayba uğradığımızda ilkel terk edilme ve çaresizlik korkularımız bilinçdışında yeniden canlanırlar (Volkan, 2008). Bu canlanan sisteme uyum sağlamak ve yaşanan ruhsal acıyı hafifletmek için de kayba uğrayan birey yas sürecine girer ve yas tutmaya başlar. Freud'e (1924) göre yas tutmanın amacı, sağ kalanın anılarını ve umutlarını kaybedilenle bağlantılı anılardan ve umutlardan ayırmaktır. Analitik açıdan ise, yasin amacı, bireyin dış dünyadaki bir gerçeği kabullenme (yatırım yapılmış nesnenin yitimi) ve iç dünyadaki ilgili değişiklikleri yönlendirme (yitirilen nesneden vazgeçme ve geri çekilme) çabası şeklinde nitelendirilmiştir (Anna

Freud, 1960). Ancak Freud (1917) “*Yas ve Melankoli*” adlı eserinde duygusal bağlarımızdan asla isteyerek vazgeçmediğimizi, terk edilmiş olmamız, bizi terk eden kişiyle ilgilenmekten vazgeçmemiz anlamına gelmemektedir. Yani kaybedilenin duygusal varlığına yanıt vererek onu içimizde yaşatmaya ve böylece onunla ilişkimizin sürmesini sağladığımızı belirtmiştir.

Yas süreci her zaman istenilen şekilde devam etmez. Normal bir kayıptan sonra verilen tepkiler olağan olarak devam edebilir ve hatta belli bir zaman içinde yasla ilişkili semptomlar ortadan kalkabilir. Ancak yaşanan kaybın şekli bireyin hem yas sürecini uzatabilir hem yası patolojik hale getirebilir. Ani, beklenmedik, şiddet içeren bir kayıp (ölüm) bireyin baş etmekte zorlandığı en riskli ölüm şekli olabilir. Bu durum karmaşık duyguların yaşanmasına katkı sunan bir yas sürecini tetikler ve yas süreci bir sendrom haline gelebilir. Bu sendrom literatürde *Travmatik Yas* olarak adlandırılmaktadır (Prigerson ve Jacobs, 2001). DSM-5’te daha fazla çalışılması gereken konular arasına alınmış ve *Kalıcı Kompleks Yas Bozukluğu* altında (APA, 2013) ve 11. revizyonu yapılan *Uluslararası İstatistik Hastalıklar Sınıflandırılmasında* (ICD-11) *Uzamış Yas Bozukluğu* olarak adlandırılmıştır (WHO, 2018). Travmatik yas, intihar, şiddet, istismar, trafik kazası, afet sonrası yaşanan kaybın ani, şiddet içeren ve beklenmedik olması ile bireyin bu kayba verdiği tepki olarak tanımlanabilir. Doğal olmayan ve beklenmedik şekilde meydana gelen ölümlerden sonra yoğun suçluluk için bir risk faktörü olarak kabul edilmiştir (Gamino, Sewell ve Easterling, 2000 ; Li, 2012; Rando, 1993). Ölüm nedeni ve şeklinin suçluluğu arttırdığı ve dolayısıyla suçluluk için travmatik kaybın tetikleyici bir unsur olduğu ifade edilmektedir (Stroebe ve Schut, 2001). Hatta yas araştırmacıları, kendini suçlamanın ve bunun duygusal bağlantılarının (utanç gibi) sağlıklı yas tutmayı engelleyebileceği ve kayıp sonrası suçluluğun psikopatolojiye eşlik ettiği belirtilmiştir (Miles ve Demi, 1983).

Suçluluk, sevilen bir yakının kaybindan sonraki yas sürecinde yaşanan en yaygın duygulardan biri olduğu (Stroebe, Schut ve Stroebe, 2007) ve bireyin kendi kişisel standartlarına uymadığı veya yaşamadığını kabul ettiği, sevilen birinin kaybı sonrası yaşanan pişmanlık veya pişmanlığın duygusal bir tepkisi olarak tanımlanmıştır (Li, Stroebe, Chan ve Chow, 2014). Suçluluğun kökenine bakıldığında ise literatürde karşımıza birçok suçluluk türü çıkmakta ve bu türler iki kategori şeklinde ele alınmaktadır. Örneğin; birinci kategoride, (i) yok etme suçluluğu, (ii) epistemik suçluluk ve (iii) oidipal suçluluk. İkinci kategori ise, (i) ayrılma suçluluğu, (ii) tetiklenen suçluluk, (iii) ödünç suçluluk, (iv) emanet suçluluk ve (v) sağ kalanın suçluluğu yer almaktadır. Mevcut çalışmada, sağ kalanın suçluluğu ele alınmaktadır. Sağ kalanın suçluluğu, arkadaşlarını ya da aile bireylerinden birini kaybeden bir kişinin, çekmiş olduğu ruhsal acıdan kaçanlarda ya da savaşta ve kazalarda sevdiklerini kaybeden kişilerde görülür. Ebeveynlerini çocukken kaybetmiş kişiler ve işlevsel açıdan (zihinsel problemlili) oldukça büyük problemlerle olan bir kardeşe büyümüş kişiler de ‘sağ kalanın suçluluğu’ yaşama riski taşıdığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla şoför koltuğundaki ebeveynin ölümüyle sonuçlanan bir kazadan sağlam çıkan bir ergen ebeveynlerinin koyduğu kurallara uymayıp eve geç döndüğünde ailesinin çıkan bir yangında öldüğünü gören bir ergene göre kendisini daha çok suçlu hissedeceği belirtilmektedir (Akhtar, 2017). Benzer şekilde travmatik yasta suçluluk üzerine yapılan bir çalışmada, suçluluğun kötü fiziksel sağlık, travmatik reaksiyonlar ve travmatik semptomlarla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Li vd., 2014).

Özetle bir kayıptan sonra kendini suçlama, ölüme katkıda bulunma, ölümü engelleyememe düşünceleri, kaybedilen kişinin yaşamı boyunca yaptığı veya yapmadığı eylemler için kendini suçlama, kaybedilenle geçirilen zamanlarda bitiremediği işler, ölen kişinin hayatta kalmasıyla ilgili veya ölümlerle ilgili olumlu duygular yaşama hakkında genel olumsuz düşünceler dahil olmak üzere birçok şekilde yaşanabildiği belirtilmektedir (Shear ve diğerleri, 2007).

Araştırmanın Problem Durumu

Kayıptan sonraki süreçte yas tutan kişilerin maruz kaldığı suçluluk duygularını etkileyebilecek risk faktörlerinden biri olan ölüm nedeni ve şekli ile ilgili literatürün gözden geçirilmesi, travmatik yas ve suçluluk ilişkisine dair birçok nicel araştırma yapıldığı görülmektedir (Bailey, Kral ve Dunham, 1999; Gamino, Sewell ve Easterling, 2000; Jordan ve McIntosh, 2011; Lang, Gottlieb ve Amsel, 1996). Ancak travmatik yası olan ve olmayan bireylerin yaşadığı suçluluğun benzer ve farklı yönleri nitel yöntemler incelenmesi ve elde edilen verilerin psikodinamik olarak yorumlanması ile ilgili bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla travmatik yaslı olan ve olmayan bireylerin suçluluk durumlarının incelenmesi ve psikodinamik olarak yorumlanması literatüre ve alana büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın iki amacı vardır; birincisi, travmatik yası olan ve olmayan bireylerde yaşanan suçluluğu anamnestik görüşme ve Beier Cümle Tamamlama Testi ile incelemek. İkincisi ise; çalışmadan elde edilen verileri psikodinamik yönden değerlendirmektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nitel desene dayalı olan bu araştırma olgu bilim (fenomenolojik) yaklaşıma dayanmaktadır. Nitel araştırmalar, bireylerin yaşantılarını nasıl algıladıkları ve yorumladıklarını araştırmaya olanak sağladığından (Merriam, 2013) travmatik yası olan ve olmayan bireylerin suçluluk duyguları anamnestik görüşme yoluyla derinlemesine incelemeye çalışılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışma için Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan etik kurulu izni alınmıştır. Bu çalışmada nitel araştırmalarda sık kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden kriter (ölçüt) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kriter örnekleme yöntemi, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü sağlayan tüm durumların çalışılmasıdır. Ölçüt ya araştırmacı tarafından oluşturulur ya da daha önceden hazırlanmış ölçütler listesi kullanılır (Marshall ve Rossman, 2014). Bu araştırmada temel ölçüt, travmatik yaslı olan bireyler için son 6 ayda bir yakınına travmatik bir şekilde (intihar, cinayet, şiddet, istismar, kaza, afet vb.) kaybetmiş olması ve travmatik yas ölçeğinde 25 ve üstü puan almış olmak ölçüt olarak kabul edilmiştir. Travmatik yaslı olmayan grup için ise kayıp yaşamamış ve aynı şekilde travmatik yas ölçeğinde 24 ve aşağı puan almış olma kriter olarak alınmıştır (Harkness vd., 2002; Prigerson vd.,1995). Böylece travmatik yaslı olan ve olmayan toplam 20 genç yetişkin (10 kadın ve 10 erkek) araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Bilgi

Sıra No	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Kaybettiği Kişi	Travmatik Yas Puanı	Kayıp Nedeni
1	Kadın	22	Üniversite	Baba	35	İntihar
2	Erkek	21	Üniversite	Baba	29	Kalp krizi
3	Erkek	22	Üniversite	Anne	40	Trafik kazası

4	Kadın	20	Üniversite	Kardeşi	32	Deprem
5	Kadın	23	Üniversite	Anne	30	Trafik kazası
6	Kadın	24	Üniversite	Amca	27	Cinayet
7	Erkek	20	Üniversite	Anne	30	Kalp krizi
8	Kadın	23	Üniversite	Dayı	42	Deprem
9	Erkek	21	Üniversite	Kardeş	28	Terör
10	Erkek	19	Üniversite	Baba	33	İntihar
1	Kadın	20	Üniversite	-	15	-
2	Erkek	23	Üniversite	-	10	-
3	Kadın	21	Üniversite	-	8	-
4	Kadın	19	Üniversite	-	12	-
5	Erkek	23	Üniversite	-	15	-
6	Kadın	22	Üniversite	-	10	-
7	Erkek	20	Üniversite	-	14	-
8	Kadın	21	Üniversite	-	13	-
9	Kadın	24	Üniversite	-	9	-
10	Erkek	20	Üniversite	-	11	-

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 32 kişi ile nitel görüşmeler yapılmış ve araştırmanın kriterlerine uyan 20 katılımcı travmatik yası olan ve yası olmayan olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra katılımcı grubundaki bireylere tek oturumda projektif test (Beier Cümle Tamamlama Testi) uygulanmış ve bireylerin anamnezleri (yaşam öykülerinin derinlemesine incelemek için) alınmış daha sonra bireylerin travmatik yası olup olmadığını belirlemek için tek oturumluk ve yaklaşık 10 dakika süren Travmatik Yas Ölçeği uygulanmıştır. Veri toplama süreci her bir katılımcı için iki oturumda tamamlanmıştır. Veri toplama araçlarıyla ilgili aşağıda verilmiştir.

Travmatik Yas ölçeği (TYÖ): Prigerson ve arkadaşları (1995) tarafından 6 ay ya da daha önce bir yakınına travmatik bir şekilde kaybetmiş bireylerdeki travmatik yas düzeyini belirlemek üzere geliştirilmiştir. Ölçeğin dilimize uyarlaması Atak vd.(2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. 5'li likert tipi olan ölçek, 19 soru ve tek boyuttan oluşmaktadır. Cronbach alfa katsayısı 0.94 ve test-tekrar test güvenilirliği $r = .80$ olarak bulunmuştur.

Anamnestik Sorgulama: Anamnez, danışanın probleminin tarihçesi ile ilgili bilgiler, varsa daha önce uygulanmış olan psikolojik veya biyolojik tedaviler, problemle ilintili olabilecek hayat olayları gibi önemli bilgileri içermenin yanı sıra ve kültürel, dini bağlam gibi faktörler, ilgili duygulanımlar, savunmalar, temel endişeler ve patojenik kanaatler gibi psikopatolojik özellikler, danışanın güçlü yönleri ve kullanabileceği kaynaklar, danışmanın danışana verdiği öznel tepkiler (karşı aktarım tepkileri) ve terapötik hipotezler ve tedaviyle ilgili kararlar anamnezin içeriğini oluşturan bilgilerdir (Lingiardi ve McWilliams, 2017).

Bu çalışmada kullanılan ve Yıldırım (2006) tarafından önerilen anamnez formunda odaklanılması gereken sorulardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- ✓ Bana sorununuzdan bahseder misiniz? Nereden başlamak istersiniz? Sizi buraya getiren nedenleri, sorunları sorsam nasıl yanıtlarsınız?
- ✓ Şu ana kadar bu probleminizi çözmek için neler yaptınız? Ne tür önlemler aldınız?
- ✓ Gördüğünüz rüyaları çoğu kere hatırlar mısınız? Dün gördüğünüz rüyayı hatırlıyor musun? Hatırlıyorsanız anlatın.

Çalışma için alınan etik kurulu onayından sonra Bingöl Üniversitesi Çocuk Araştırma ve Rehberlik Uygulama Merkezinde katılımcılarla birebir görüşmeler yapılmış ve yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Beier Cümle Tamamlama Testi (BCTT): Beier (1960) tarafından bireylerin genel davranımlarını, iç görü düzeyini, geçmişe dair belirsizliklerini, geleceğe dair kaygı ve korkularını, çevresiyle olan iletişim ve etkileşim biçimini ve davranışlarındaki bilinçdışı yansımalarını anlamamıza yardımcı olan, yarı yapılandırılmış yansıtımlı (projektif) bir testtir (Doğan, 2015).

Geçerlilik ve Güvenirlik: Beier Cümle Tamamlama Testinin puanlayıcılar arası güvenirliği (+) ifadeler için yaklaşık 0.80, (-) ifadeler için 0.70 ve nötr (0) ifadeler için ise 0.50 dolayında bulunmuştur (Akkoyun, 1994).

Diğer yandan katılımcıların Beier Cümle Tamamlama Testinine ilişkin cevapları test formu üzerinde yazma şeklinde elde edilmiştir. Daha sonra her bir katılımcının testte verdikleri cevaplar okunmuş ve cümleler olumlu, olumsuz ve nötr şeklinde işaretlenmiştir. Toplamda 20 katılımcıdan 30 sayfa yazılı metin elde edilmiştir. Testin cevaplama süresi ortalama 15 dakika olarak kayda geçmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada katılımcılardan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, metni analiz etmek için kullanılan bir dizi farklı strateji için kullanılan genel bir terimdir (Powers vd., 2010). Daha sonra içerik analizinde yola çıkarak temalar oluşturulmuştur. Yanı sıra görüşmeye alınan katılımcının birebir ifadeleri kullanılarak elde edilen kategoriler açıklanmış ve böylece araştırmanın geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Güvenirlik yönünde ise Creswell'in (2014) de önemle vurguladığı gibi bir konu olan verilerin transkripsiyonları kayıtlarla karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevapların bir bölümü doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur. Doğrudan yapılan alıntılarda katılımcılara ait bilgiler katılımcı numarası, katılımcı grubu (travmatik yaşlı veya travmatik yaşlı olmayan) ve cinsiyet olarak verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde katılımcılarla yapılan anamnestik görüşme ve uygulanan Beier Cümle Tamamlama testi sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonunda katılımcılarla yapılan anamnestik görüşmeler ve Beier Cümle Tamamlama Testinden doğrudan alıntılar yapılmış ve bu alıntılar travmatik yaşlı olan ve olmayanların suçluluk duyguları psikodinamik yönden yorumlanmıştır. Her iki gruba ait cümle tamamlama testleri analiz edildiğinde, travmatik yaşlı olan bireylerin suçluluk duyguları puanları (negatif puanları=64) travmatik yaşlı olan bireylerin suçluluk duyguları puanlarına (negatif puanları=45) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer yandan yapılan tematik analiz sonucu travmatik yaşlı olan bireyler için, sağ kalanın suçluluğu teması ve *ayrılma suçluluğu teması ve yaşlı olmayan bireyler için ise, İstirabın libidolaştırılması suçluluğu ve Zalimin Dışlaştırılması Suçluluğu olmak üzere* dört adet tema belirlenmiştir. Temalara ilişkin özet Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo 2: Temaların özeti

	Üst temalar	Alt temalar
Suçluluk	1. Travmatik Yaslı	1.1. Sağ kalanın suçluluğu teması 1.2. Ayrılma suçluluğu teması
	2. Yaslı Olmayan	2.1. İstirabın libidolaştırılması suçluluğu 2.2. Zalimin Dışsallaştırılması Suçluluğu

Tema 1: Travmatik Yaslı

Bir yakınını şiddet, intihar, kaza, kalp krizi gibi şiddet içeren ve travmatik bir şekilde kaybeden bireylerin durumlarını ifade etmektedir. Bir yakınını travmatik bir şekilde kaybeden bireylerin kayıptan sonra yaşadıkları suçluluk duygusunun çoğunlukla ölüm kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu tema altında iki alt tema bulunmuştur. Bu temalar sağ kalanın suçluluğu ve ayrılma suçluluğu olarak bulunmuştur.

Alt Tema 1.1: Sağ Kalanın Suçluluğu

Bu tip suçlulukta bir yakınını ölüm sonucu kaybeden bireylerin yaşadıkları ruhsal acıdan kaçma sonucu oluşmaktadır. Özellikle savaşta veya bir kaza sonucu ölen bir yakınından daha uzun yaşayanda görülmektedir. Sevilen birinin intiharına verilen diğer bir yaygın tepki, kişinin kendi sorumluluğunu abartması ve böyle bir sonucu önlemek için daha fazlasını yapamadığı için suçluluk duymasıdır. Hayatta kalanlar genellikle intihara katkıda bulunan birçok faktörün farkında değildir ve geriye dönüp baktıklarında olaydan önce farkında olmayabilecekleri şeyler görürler. Hayatta kalanlar genellikle olayları sevdiklerinin hayatlarının son anlarına kadar yeniden canlandıracak, yeterince fark etmedikleri veya yeterince ciddiye almadıkları için kendilerini suçladıkları ipuçlarını ve uyarıları araştıraraklar. Geçmişteki anlaşmazlıkları veya tartışmaları, yerine getirilmeyen planları, geri dönmeyen aramaları, söylenmeyen sözleri hatırlayabilirler ve keşke bir şeyi farklı yapsalar veya söyleselerdi, belki de sonuç farklı olabilirdi diye kafa yorabilirler. Örneğin travmatik yası olan bir katılımcının aşağıdaki ifadesi dikkatte değerlidir:

‘.....Neden ben, neden benim babam o kadar kötü babalar varken neden benim babam neden benim melek gibi babam. Olmadı, onun iyi olması için daha fazla çalışmalıydım. İki yıl oldu hala bile neden derim kabullenemedim, bu acıyla hayata devam etmek zorunda bırakıldım. Hayatımı sonlandıracak kadar nankör olamazdım, geri kalanlara bu acıyı yaşatamazdım. Benim için gülmek eski neşeli Esmâ olmak ya da hayal kurmak diye bir şey kalmadı. Babam bunları da kendisiyle götürdü. Ama bunların sebebi benim, onun gitmesine nasıl izin verdim(Travmatik Yaslı 5. Katılımcı, Anamnez)’.

Psikodinamik yorum: Katılımcı başka babalar varken neden kendi babasının öldüğünü sorgulaması yasın aşamalarından olan öfke duygusunu yaşadığını göstermektedir. Ayrıca ‘hayata bu acıyla devam etmek zorunda bırakıldım... ifadesi ve gülmek eski neşeli Esmâ olmak ya da hayal kurmak diye bir şey kalmadı, babam bunları da kendisiyle götürdü’ şeklindeki cümleler, bireyin yaşadığı ruhsal acıdan kaybedilen babasını sorumlu tuttuğu görülmektedir. Yani çekilen acının sebebinin o kişinin zalimliği(zalimin dışsallaştırılması) veya kabalığı olduğu iması taşıyabilir ve kendisinin acı çekmesinin asıl nedeni kendisinin bu zalimliğe izin veriyor olmasıdır. Kayıptan sonra sağ kalan danışan, kaybın verdiği acıyla baş etmekte zorlanmaktadır ve bir yandan bu acıyı çekmesine izin verdiği için kendisini suçlamakta diğer yandan çektiği acının kendisinden kaynaklanmadığı ve kendi suçu olmadığı şeklinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Diğer yandan yapılan aktarımın, suçluluk duygusunun temel yapısında olan bilinçdışı nefrete bağlı olduğu söylenebilir.

Danışan kaybedilenle bitiremediği ve yarım kalan işleri dolayısıyla kendini suçlamaktadır. Bu suçluluk duygusu da danışanda bilinçdışı nefrete dönüştüğü söylenebilir.

Bir diğer katılımcı, BCTT'nin 43. Maddesini (suçluluk duygularını yansıtan madde) şu şekilde doldurmuştur; *'Morg kapısına gittiğim o geceyi, o anı unutmak istiyorum (Travmatik Yaslı 10. Katılımcı)'*. Diğer yandan katılımcı rüyasına yansıyan kaybını şu şekilde ifade etmiştir: *'...Babamı gördüm hayattaydı. Hastalanmış herkes evde, babamla ilgileniyoruz. Üzerine titriyoruz hasta olmuş diye. Ya babam ölseydi diyorum ne yapardım nasıl dayanırdım. Ama sonra ölü olarak görüyorum, kurtaramadım, nasıl olur da ellerimin içinden kayıp gittiğine izin verdim'*

Psikodinamik Yorum: *Katılımcı yas sürecinde olduğu söylenebilir. Katılımcı rüyasında önce babasının yaşadığını sonra ise ölü olduğunu görmüş. Yaşam ve ölüm arasındaki çizgide katılımcının hem arzusunun ve isteğinin doymu (babasının yaşıyor olduğu) hem de kaybın inkârı olarak ortaya çıkan zulmü (yani babasını ölü olarak görmesi) ambivalan duygular yaşadığı görülmektedir. Diğer yandan babasının ölümü kendi suçu olduğu, yani onu kurtaramayışı kendi davranışlarının belirli yönlerini ve başkalarının (rüyada diğer aile üyelerinin de babayla ilgilenmesi) davranışlarını kendi kötülüğüne atfettiği söylenebilir.*

Alt Tema 1.2: Ayrılma Suçluluğu

Bir sevgi nesnesinden ayrılma sebebiyle harekete geçen kaygıya veya kayıp yaşayan bireyin kendisini bir davranış, düşünce duygu, ahlak ve eylemin kaynağı olarak deneyimlemesinden kaynaklanan kaygıya işaret etmektedir. Travmatik Yaslı 8. Katılımcı yaşadığı yası güvensizlik sebebiyle anlatamadığını ve bundan dolayı yaşadığı suçluluğu şu ifadelerle anlatmıştır: *"Bundan 4 ay önce babaannemi kaybedince, insanın birbirine hiç değer vermediğini, ne kadar boş işlerle uğraştığımız, bazen ne için var olduğumuzu bilmeden zaman geçiyor. Birlikte geçirdiğimiz zamanları iyi değerlendiremedim, ona sarılmak, onu öpmek, ona sevdiğimi söylemek, hiçbirini yapmadım. Kaybetmek zor, nereye baksam onu görmek ve en acısı kimseye güvenmeyip anlatamamak (Travmatik Yaslı 8. Katılımcı, Anamnez)."*

Psikodinamik Yorum: *Travmatik Yaslı 8. Katılımcı, kaybından sonra toplumsal ve kişisel bir değersizlikten bahsetmekte ve bu değersizliğin aslında kendi kişiliğinde kaybolup gittiğini, dolayısıyla hayatın her alanında bu kaybı cezalandırma ihtiyacı haline getirdiğini göstermektedir. Birey burada bir suçluluk duygusundan suçlu dediği bir tip tarif etmektedir. Bu karakter yapılanmasında ceza almak ve bilinçdışı ayrılma suçluluğunu hafifletmek adına dehşet verici, sosyal açıdan kabul edilmesi mümkün olmayan, hatta kendisine yönelik cezai nitelikte eylemler olduğunu ifade etmektedir.*

Aynı katılımcı BCTT'nin 37. Maddesini (suçluluk duygularını yansıtan madde) şu şekilde doldurmuştur; *'37. Ne yazık ki ben: iyi bir torun değilim...(Travmatik Yaslı 9. Katılımcı)'*

Psikodinamik Yorum: *Katılımcının kayıptan doğan bilinçdışı suçluluğunu hafifletmek için çekmiş olduğu acıyı cezalandırma ihtiyacını giderdiği söylenebilir. Benzer şekilde katılımcı 'ben iyi bir torun değilim' söylemini kendi içsel kaynağının bir arzusu olarak ortaya suçluluğunu kendiliğine yönelttiği şeklinde yorumlanabilir.*

Tema 2: Yaslı Olmayan

Bu temada travmatik yas ölçeği ve alınan anamnez sonucunda herhangi travmatik yası olmayan bireylerin sürecini ifade etmektedir.

Alt Tema 2.1: İstirabın Libidolaştırılması Suçluluğu

Bu tip suçlulukta, bireyin takıntılı nevrotik durumuna ilişkin olarak kendini kınamaya yönelik davranışlarının aslında kendini cezalandırmasının bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Travmatik yası olmayan katılımcıların yaşadıkları suçluluk duygusunun ölüm gibi gerçek bir kayıptan ziyade günlük yaşamalarındaki psikolojik kayıplarla ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle geçmişte yaşanan bazı anıların unutulmak istendiği fakat bunu yapamadıkları ve bundan dolayı suçluluk hissettikleri görülmektedir. Ancak buradaki suçluluk hissi utançla örtüşmesi söz konusu olabilir. Örneğin Travmatik Yaslı Olmayan 3. Katılımcı suçluluğun utançla örtüşmesi durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“.....Bunu anlatmak eskisi kadar bana acı vermiyor ama hatırladığım zaman bazı davranışları tekrarlamaya başlıyorum. O kötü olduğum an OKB anımın zirve yaptığı andı. Birden uyandım yataktan çıktım ve elimi yıkama gereksinimi duydum birden sonra yatağa geldim sanki tekrar kirlenmiş diye düşünüp tekrar yıkadım tekrar ve tekrar bunu anlamıyordum ama mecbur hissediyordumniye böyle yapıyorum delirdim mi niye saçmalıyorum. Bu aptallık niye diye oturup ağladım.....içimde kötü bir ruh varmışçasına dine imana tövbe Allaha içimden söylemek istemediğim halde kötü laflar çıkıyordu.....aileme anlatamıyordum kimseye.....o zaman hayatımın en kötü anını detaylarıyla hafızama kazımanın hüznünü yaşıyordum anlamıyordum anlatamıyordum ve kaybolmuştum (Travmatik Yaslı Olmayan 3. Katılımcı, Anamnez).”

Psikodinamik yorum: Katılımcı kaygısını ve suçluluk duygusunu hafifletmek için onu tekrarlayıcı eylemlere yönelen istilacı ve istenmeyen düşünce ve davranışlardan şikâyet etmektedir. Çözülmemiş çatışmalarla baş etmek için kullanılan savunma düzenekleri (bastırma) ve ego ile süper ego arasındaki çatışmada süper ego tarafından bir ceza olarak ortaya çıkan obsesyonlar bireyi suçluluk duygusunu yaşamasına neden olduğu söylenebilir. Örneğin katılımcının yaşadığı obsesyonlardan dolayı dine karşı küfür içeren müdahaleci düşüncelere maruz kalması ve bu düşüncelerin ahlaki olarak yanlış olduğuna inandığı için suçluluk yaşadığı ifade edilebilir. Çünkü elini yineleyici biçimde yıkaması tuhaf ve kabul edilebilir olarak görmemektedir.

Öte yandan Travmatik Yaslı Olmayan 5. Katılımcı, BCTT’ne bakıldığında suçlulukla örtüşen utanç duygusunu yaşamanın yanında özgüven eksikliği de yaşadığı görülmektedir. *Bu durumu suçluluk duygusu temasının 37. Maddesinde: Ne yazık ki ben: bazen kafayı yiyecek kadar düşünüyorum’ şeklinde ifade ederken, bu durumu destekleyen ve Travmatik Yaslı Olmayan 2. Katılımcı ise; Ne yazık ki ben yaşadıklarımı çok düşünen bir insanım şeklinde ifade etmiştir.*

Alt Tema 2.2: Zalimin Dışsallaştırılması Suçluluğu

Bilinçdışı suçluluğun bir versiyonu olan zalimin dışsallaştırılması suçluluğu, bireyin deneyimlemiş yaşantıları sonucu ortaya çıkan korku ve kaçınmadan ötürü cezalandırılacağı kaygısı ile ortaya çıkmaktadır. Birey, dışsal bir ceza yaratarak kendi içindeki cezanın ağırlığından korunma isteği ile ortaya çıkmaktadır. Travmatik yası olmayan katılımcıların BCTT’nin 43. Maddesine verdikleri cevaplar yukarıdaki açıklamaları destekler niteliktedir:

Travmatik Yaslı Olmayan 1. Katılımcı: ‘Yaşadığım kötü anıları unutmak istiyorum’

Travmatik Yaslı Olmayan 4. Katılımcı: ‘Yaptığım kötülükleri unutmak istiyorum’

Travmatik Yaslı Olmayan 3. Katılımcı: ‘Bazı anılarımı unutmak istiyorum’

Travmatik Yaslı Olmayan 6. Katılımcı: ‘Bazı anıları unutmak istiyorum’

Travmatik Yaslı Olmayan 7. Katılımcı: ‘Hayatımın kötü anılarını sonsuza dek unutmak istiyorum’

Travmatik Yaslı Olmayan 5. Katılımcı: ‘Bazı anıları unutmak istiyorum’

Psikodinamik Yorum: Katılımcıların belirli algıları onlarda suçluluk duyguları uyandırmanın yanı sıra katılımcıların benliklerine ilişkin çarpık algıları onlarda utanç duygusunu uyandırdığı ifade edilebilir. Oluşan algıların özgüven eksikliği yarattığı, çekilen acıların unutmak istediği fakat hem suçluluk duygusu hem de kendisine dair zayıf benlik algısı bunu engellediği söylenebilir. Aynı zamanda bu durum bireyin gerçek benliği ile ideal benliği arasında uyumsuzluğun göstergesi de olabilir.

Tartışma ve Sonuç

Travmatik yası olan ve olmayan katılımcıların anamnestik görüşme ve beier cümle tamamlama testleri analizi sonrası elde edilen bulgular incelendiğinde her iki grubun suçluluk duygularının içeriği yönünden farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın travmatik yası olan bireyler için kayıp sonrası yansımaları ilişkin olurken yası olmayan için ise günlük yaşamdan artta kalan tortuların yansımaları olduğu söylenebilir. Buradaki tartışma ve yorumlarda her iki grup için içerik yönünden farklılıklara odaklanılmıştır.

Travmatik yası olup ve sağ kalanın suçluluğunu yaşayanlar kaybın ardından kendini suçlama, ölüme katkıda bulunma ya da onu engelleyememe düşünceleri, merhumun hayatı boyunca yaptığı ya da yapmadığı eylemler için kendini suçlama ya da merhumdan sağ kurtulma ya da olumlu duygular yaşama hakkında genel olumsuz düşünceler dahil olmak üzere birçok şekilde olabilir (Shear vd., 2007). Çocuğunu intihar nedeniyle kaybetmiş olan ebeveynler, özellikle suçluluk ve sorumluluk duygularına kapılabilirler (Maple vd., 2010) ve intihar eden kişinin yaşı, yasin yoğunluğunu yordayan en önemli faktörlerden biri olarak bulunmuştur (Schneider vd., 2011). Suçluluk, intihar nedeniyle ölüme özgü bir yas tepkisi olmasa da, hayatta kalan birinin intiharı önlenemez bir olay olarak görmesi alışılmadık bir durum değildir. Bu nedenle, hayatta kalanların kendilerini suçlamaya kapılmaları kolaydır. Diğer yandan bir başka çalışma, ölüm nedeninin ölen kişi için yeterince bir şey yapmama konusundaki suçluluğu öngörmediğini, ancak ölüm için algılanan sorumluluğu öngördüğünü bulmuştur (Bailey vd., 1999).

Suçluluk, bireyin kendisini kötü hissetmenin ötesinde pişmanlık ve gerginlik duygularıyla karakterize olmuş ve kişisel ve toplumsal standartlara aykırı olan belirli eyleme veya eylemsizliğe odaklanmanın ardından ortaya çıkan bir duygu olarak tanımlanmıştır (Day, 2014). Diğer yandan psikanalitik kuramda suçluluk duygusu temel olarak egonun süperegö tarafından yargılanışından kaynaklanan gerilimin bir ifadesi olarak kavramsallaştırılmıştır (Freud, 1923). Grinberg (1965), Kleinci bir bakış açısından, "zulmedici suçluluk" ile "depresif suçluluk" arasında ayırım yapılmasını önermiştir. Bu ayırım, suçluluk duygusunun dinamiğinin daha iyi anlaşılmasına izin verir ve böylece nesne ilişkilerinin içeriği ve niteliği ile farklı uyaranlara verilen tepkiler ve normal veya patolojik yas süreci hakkında daha geniş bir anlayış geliştirir. Bu durum ise zulüm suçu yaşamın çok erken dönemlerinde ortaya çıkmasına ve zayıf ve olgunlaşmamış bir ego gelişmesine neden olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan paranoid-şizoid konumun kaygılarına paralel olarak ya da bir tür hayal kırıklığının ya da depresif suçluluğun başarısızlığının ardından geliştiği, erken ortaya çıkmasına rağmen, zulmedici suçluluk sonraki psikolojik gelişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum ise hem engellemelerin hem de mazoşist tutum ve davranışların gelişmesinde önemli bir rol oynar. Çaresizlik, içerleme, korku, acı ve kendini suçlama, tekrar etme dürtüsü ve "harekete geçme" eğilimi gibi, zulmedici suçluluğun belirtileri olduğu ve aşırı vakalar olan şizofreni, melankoli patolojik yas ile ortaya çıktığı belirtilmektedir (León, 1965). Zulüm suçu azaldığı ölçüde, nesne kaybının neden olduğu acı ve ıstırap, az ya da çok depresif belirtilerle birlikte artabilmektedir. Kendilik ve nesne kaygısı, sorumluluk ve son tahlilde telafi etme kapasitesi de artabilir. Bu duygular, normal yas sürecinde ve yüceltme gerektiren etkinliklerde baskın olan bir tür depresif suçluluk duygusunu temsil eder.

Yas bağlamında suçluluk, yas sürecinde kaybedilen veya ölümle ilgili olarak bireyin kendi iç standartlarına ve beklentilerine göre yaşamadığının farkına varılmasıyla ortaya çıkan pişmanlık verici duygusal bir tepki olarak ifade edilmiştir (Li, Stroebe, Chan ve Chow, 2014). Yas araştırmacıları, kendini suçlamanın ve duygusal bağlantılarının sağlıklı yas tutmayı engelleyebileceği uzun zaman önce fark etmişler ve kayıp sonrası suçluluk üzerine yaptıkları literatür taramasında suçluluğun sıklıkla kayıp sonrası psikopatolojiye eşlik ettiğine dikkat çektiler (Miles ve Demi, 1984). Daha yakın zamanlarda, yasta suçluluk üzerine yapılan nicel ve nitel çalışmalarda, suçluluğun kötü fiziksel sağlık, travmatik reaksiyonlar ve travmatik yas semptomları ile ilişkili olduğu sonucuna vardılar (Li, Stroebe, Chan ve Chow, 2014). Birkaç boylamsal çalışmada, kendini suçlama ve suçluluğun ileriye dönük olarak ve özellikle kayıptan sonra daha şiddetli yas semptomları içerdiğini göstermektedir (Li, Tendeiro ve Stroebe, 2018; Stroebe vd., 2014). Literatür incelendiğinde doğrudan travmatik yas olmada da travmatik yas ve suçluluk duygusuna ilişkin sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Stroebe ve arkadaşları (2014) yaptıkları çalışmada, kayıptan sonra yüksek düzeyde suçluluk duyguları olan yaşlı bireyler, daha yüksek düzeyde yas semptomları gösterdiği ve bu semptomlarda zamanla düşüş olmadığını buldular. Bu nedenle kayıp yaşayan bireylerin, kayıp nedeniyle yüksek düzeyde risk grubu oluşturduklarını ifade ettiler. Mevcut çalışmada katılımcıların ifadelerinden suçluluk duygularının yüksek olduğu ve bir önceki araştırmanın bulgusuyla örtüştüğü söylenebilir. Öte yandan Weinberg (1995) yaptığı çalışmada, travmatik yası olan bireylerin suçluluk duygularının iyileşme göstermesi, yası olmayanlara göre daha düşük olduğunu belirtmiştir.

Özetle, travmatik yas ile suçluluk duyguları arasındaki ilişkinin araştırılmasına ilişkin literatürün henüz istenen doygunluğa ulaşmadığı, mevcut çalışmanın nitel bulgularından elde edilen veriler doğrultusunda travmatik yası olan bireylerin olmayanlara göre suçluluk duygularının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgunun nedenlerinin ise çok boyutlu olduğu düşünülmektedir. Kayıptan sonra kendini suçlama, kaybedilenin ölümüne sebep olma veya kaybedilenin ölümünü önlemede başarısız olma düşüncesi, ölen kişi ile ilgili bitirilmemiş işlerin olması (yapılan ve yapılmayan eylemler), kaybedilenin hayatta kalmasına ilişkin genel olumsuz düşünceler veya kaybedilene ilişkin içinde olumlu duygular deneyimleme dahil olmak üzere birçok faktörün bireyin travmatik yasin sürdürülmesinde etkili olabileceği vurgulanmaktadır (Shear vd., 2007). Ancak travmatik bir yaşantı sonrası sevilen birinin kaybedilmesi ile oluşan suçluluk duygusunun travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve travmatik yas ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Kuo vd., 2003). Hatta sevilen bir kişinin doğal yollarla kaybedilmesinde yaşanan suçluluk duygusunun düzeyi travmatik bir şekilde kaybedilmesine daha düşük olduğu belirtilmiştir (Li, 2012). Son zamanlarda yapılan bir başka çalışmada, sevilen birinin intihar sonucu hayatını kaybetmesi ile yaşanan suçluluk, diğer kayıplardan dolayı yaşanan suçluluktan daha yüksek olduğu bulunmuştur (Camacho, Pérez Nieto ve Gordillo, 2016). İntihar, kaza veya cinayetten kayıp yaşayan bireylerin suçluluk duyguları, doğal nedenlerden dolayı kayıp yaşayan bireylerin suçluluk duygularının analiz edildiği bir başka çalışmada, travmatik yaşantılar sonucu kayıp yaşayan bireylerin suçluluk duygularının daha yoğun olduğu belirlenmiştir (Tal vd., 2017). Sonuç olarak, travmatik yası olan bireylerin suçluluk duygularından dolayı risk altında olabileceği, suçluluk duyguların travmatik yasin gelişiminde ve sürdürülmesinde etkili olabileceği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Teorisyenler, araştırmacılar ve klinisyenler, uzun zamandan beri travmatik yas sürecinde bireyin yaşadığı pişmanlıklar ve kaybedilenle çözülemeyeni bitirilemeyen işler dolayı suçluluk duyguları yaşadıklarını kabul ettiler. Bununla birlikte, bu konuyla ilgili önceki çalışmaların çoğu, travmatik yas ve suçluluk ilişkisini nicel yöntemlerle incelediler. Ancak travmatik yaslı bireylerin yas sürecini nitel yöntemlerle araştıran çalışmalar bulunmadığı gibi, bu sürecin araştırılmamış olması yaşanan

suçluluğun yastan mı yoksa başka dinamik nedenlerden dolayı mı olduğunun bilinmesini zorlaştırdı. Bu çalışmada travmatik yaşlı olan ve olmayan bireylerin suçluluk duyguları nitel yöntem ve projektif testle ölçümü yapılarak, iki grup arasındaki suçluluğun içeriği yönünden benzer ve farklı yönleri ele alındı. Bulgularımız, travmatik yaşlı olan bireylerin suçluluk duygularının daha ziyade yaşanan kayba yönelik olurken, travmatik yaşlı olmayan bireylerin suçluluk duyguları ise aksine günlük yaşamdaki ilişkilerden kaynaklandığı görüldü. Ayrıca hem travmatik yaşlı olan ve hem de olmayan bireylerin suçluluk duyguları psikodinamik yönden yorumlandı ve bu yorumlarda da benzer şekilde yaşlı olup olmama yönünden yorumların değiştiği görülmektedir. Diğer yandan bulgularımız, travmatik yaşlı olma ve olmamanın suçluluk duygularının içeriğini nasıl değiştiğini ve her iki grubun suçluluk duygularının psikodinamik olarak yorumlanması, kayıptan sonra travmatik yaşlı bireylerin suçluluk duygularını incelemeyi hedefleyen araştırmalar için önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça:

- Akhtar, S. (2017). *Acının Kaynakları: Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam*. Bilgi üniversitesi yayınları
- Akkoyun, F. (1994). *Projektif teknikler*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, (5th ed.)*. Washington, DC: Author.
- Bailey, S. E., Kral, M. J., & Dunham, K. (1999). Survivors of suicide do grieve differently: Empirical support for a common sense proposition. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 29, 256-271*.
- Beier, D. C. (1961). *Cümle tamamlama testi el kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları.
- Camacho, D., Pérez-Nieto, M. Á., & Gordillo, F. (2018). Cause of death and guilt in bereavement: The role of emotional regulation and kinship. *Journal of Loss and Trauma, 23(7), 546-558*.
- Creswell, J.W. ve Plano Clark, W.L. (2014). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*, (Çev: Yüksel Dede ve Selçuk Beşir Demir), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Doğan, Y. B. (2015). *Kısa acil psikoterapi (BEP). (2nd ed.)*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları
- Freud, S. (1917). *Mourning and Melancholia*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, 237-258.
- Freud, S. (1924). *Mourning and melancholia*. The Psychoanalytic Review (1913-1957), 11, 77.
- Gamino, L. A., Sewell, K. W., & Easterling, L. W. (2000). Scott and White grief study, Phase 2: Toward an adaptive model of grief. *Death Studies, 24, 633-660*.
- Harkness, K. L., M. K. Shear, et al. (2002). "Traumatic grief treatment: case histories of 4 patients." *J Clin Psychiatry 63(12): 1113-20*.
- Jordan, J. R., & McIntosh, J. L. (2011). Is suicide bereavement different? A framework for rethinking the question. In J. R. Jordan & J. L. McIntosh (Eds.), *Grief after suicide: Understanding the consequences and caring for the survivors* (pp. 19-42). *New York, NY: Routledge*
- Kogan, İ. (2011). *Yas Tutmama Mücadelesi* (Çev. Yücel S, Köşkdere A. A) Odağ Yayınları.
- Kuo, C. J., Tang, H. S., Tsay, C. J., Lin, S. K., Hu, W. H., & Chen, C. C. (2003). Prevalence of psychiatric disorders among bereaved survivors of a disastrous earthquake in Taiwan. *Psychiatric Services, 54(2), 249-251*.
- Lang, A., Gottlieb, L. N., & Amsel, R. (1996). Predictors of husbands' and wives' grief reactions following infant death: The role of marital intimacy. *Death Studies, 20(1), 33-57*. doi:10.1080/07481189608253410

- Laplanche, Jean, and Pontalis Jean-Bertrand. (1973). *The language of psycho-analysis* (Donald Nicholson-Smith, Trans.). W. W. Norton: New York. (Original work published 1971)
- León, G. (1965). Deux sortes de culpabilité: leurs relations avec les aspects du deuil normal et pathologique. *Revue française psychanalyse*, 29, 2-3.
- Li, J., Stroebe, M., Chan, C. L., & Chow, A. Y. (2014). Guilt in bereavement: A review and conceptual framework. *Death Studies*, 38 (3), 165–171.
- Li, J. (2012). Bereavement guilt in Chinese adult children: The conceptualization, measurement, risk factors and association with grief outcomes. University of Hong Kong. Retrieved from http://dx.doi.org/10.5353/th_b4979917
- Li, J., Tendeiro, J. N., & Stroebe, M. (2019). Guilt in bereavement: Its relationship with complicated grief and depression. *International Journal of Psychology*, 54(4), 454-461.
- Lingiardi, V. ve McWilliams, N. (Eds.). (2017). *Psychodynamic diagnostic manual: PDM-2*. Guilford Publications.
- Maple M, Edwards H, Plummer D, Minichiello V. (2010) Silenced voices: hear-ing the stories of parents bereaved through the suicide death of youngadult child. *Health Soc Care Community*. 18:241-248
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. New York: Sage.
- Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*, 1(1), 1-17.
- Miles, M. S., & Demi, A. S. (1983). Toward the development of a theory of bereavement guilt: Sources of guilt in bereaved parents. *Omega: Journal of Death and Dying*, 14, 299–314.
- Powers, B. A., Knapp, T., & Knapp, T. R. (2010). *Dictionary of nursing theory and research*. Springer Publishing Company.
- Prigerson H.G., Jacobs S.C. (2001). Traumatic grief as a distinct disorder: a rationale, consensus criteria, and a preliminary empirical test, in *Handbook of Bereavement Research: Consequences, Coping, and Care*. Edited by Stroebe MS, Hansson RO, Stroebe W, Schut HAW. Washington, DC, *American Psychological Association*, pp 613–647
- Prigerson, H. G., Frank, E., Kasl, S. V., Reynolds, C. F., Anderson, B., Zubenko, G.S., Houck, P. R., George, C. J. ve Kupfer, D. J. (1995). Complicated Griefand Bereavement-Related Depression as Distinct Disorders: Preliminary Empirical Validation in Elderly Bereaved Spouses. *American Journal of Psychiatry*, 152, 22–30.
- Rando, T. A. (1993). *Treatment of complicated mourning*. Champaign, IL: Research Press.
- Schneider B, Grebner K, Schnabel A, Georgi K. (2011) Do suicides' character-istics influence survivors' emotions? *Suicide Life Threat Behav*. 41:117-125
- Shear, K., Monk, T., Houck, T., Melhem, N., Frank, E., Reynolds, C., Sillowash, R., (2007). An attachment-based model of complicated grief including the role of avoidance. *Eur. Arch. Psychiatry Clin. Neurosci*. 257, 453–461. <https://doi.org/10.1007/s00406-007-0745-z>.
- Stroebe, W., & Schut, H. (2001). *Risk factors in bereavement outcome: A methodological and empirical review*. In M. S. Stroebe, R. O. Hansson, S. Wolfgang, & S. Henk (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping and care* (pp. 349–371). Washington, DC: American Psychological Association
- Stroebe, M., Schut, H., & Stroebe, W. (2007). Health outcomes of bereavement. *The Lancet*, 370 (9603), 1960–1973. doi:10.1016/S0140-6736(07)61816-9
- Stroebe, M., Stroebe, W., van de Schoot, R., Schut, H., Abakoumkin, G., Li, J., (2014). Guilt in bereavement: the role of self-blame and regret in coping with loss. *PLoS ONE* 9, e966606.

- Tal, I., Mauro, C., Reynolds, C. F., Shear, M. K., Simon, N., Lebowitz, B., ... Zisook, S. (2017). Complicated grief after suicide bereavement and other causes of death. *Death Studies*, 41 (5), 267–275. doi:10.1080/07481187.2016.1265028
- Volkan, V. D. ve Zintl, E. (2008). *Kayıptan Sonra Yaşam* (Çev. Vahip I, Kocadere M). Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Eğitim Notları, (1), 14-24.
- Yıldırım, T. (2006). Sosyal kaygısı yüksek üniversite öğrencilerine uygulanan kısa-yoğun-acil psikoterapinin etkililiği. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (5. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Weinberg, S. (1995). *The quantum theory of fields* (Vol. 2). Cambridge university press.
- WHO (2018). *International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics (11th revision)*. World Health Organization.